ми мотивами, в яких звучать побажання добра і щастя Україні, прохання бо Бога дарувати долю і волю Неньці-Україні й т.ін.

Протягом цілого тисячоліття переслідувана християнством і національними гнобителями (Австро-Угорщини, Польщі, Росії) віра народу, а разом з нею і народна культура мусили перебувати у напівлегальному, а часто і підпільному становищі. Але, як зазначає В.Шаян, народна культура «…збереглася в гущавині народу, на дні фольклору. В його звичаях і обрядах. В останках двоєвір'я. З цими народними обрядами і звичаями вела церква нещадну борню. Якщо ця боротьба не вдалась, то це доказ утаєної сили, яка дрімає на дні цих обрядів. Сили правдивої української віри» [11, с.473].

Майбутнє українців як нації, як народу бачиться лише у власних духовних традиціях, що вироблялись протягом багатотисячолітньої історії, у засвоєнні і відновленні втрачених культурних надбань, які зникли під впливом різного роду завойовників, правителів, ідеологій (особливо християнської) або збереглися частково у «гущавині народу, на дні фольклору».

Таким чином, релігійний світогляд українців протягом більш ніж тисячолітньої історії формувався під тиском християнської релігії і на початку XXI ст. складає плюралізм ідеології християнства та язичництва.

Література: ***1.*** Біблія. В-во Б.Геце, 1939. ***2.*** Велесова книга. Легенди, міти, думи. Скрижалі буття українського народу І тис. до нової доби – І тис. нової доби. – К., (7503) 1995. ***3.*** Джаукян Г.Б. Культурное наследие Востока. – М., 1985. ***4.*** Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Т.1. – Вінніпег-Торонто, 1964. ***5.*** Колодний А. Релігія і церква в контексті історії України. В кн. Історія релігії в Україні: у 10 т. – Т.1. – К., 1996. ***6.*** Мандибура С. Витоки Трипілля і українських хлібних першослів. – К., 1992. ***7.*** Найдавніші українські колядки про світове дерево // Ойкумена. – 1991. – № 4. ***8.*** Рубан В. Внутрішня суть відання орійської віри українського обряду. В кн. Космос древньої України. Трипілля – Троянь: мітологія, філософія, етногенез VI тис. до н.е. – І тис. н.е. – К., 1992. ***9.*** Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора. – Львів, 1928. ***10.*** Франко І. Сотворення світу. – Вінніпег, 1918. ***11.*** Шаян В. Віра предків наших. – Т.1. – Гамільтон, 1987. ***12.*** Шаян В. Проблема української віри // Орден. – 1946. – №6.

УДК 94(=822):37

Олена КОЖОЛЯНКО

ШЛЮБНІ ОБРЯДИ У КЛАСИЧНОМУ АЦТЕЦЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуто та охарактеризовано основні складові ацтецької шлюбної церемонії у контексті осмислення особливостей загального історичного тла та духовно-культурного надбання ацтецької цивілізації.

Ключові слова: класичне ацтецьке суспільство, ацтецька цивілізація, шлюбна обрядовість, Теночтітлан.

Елена КОЖОЛЯНКО

БРАЧНЫЕ ОБРЯДЫ В КЛАССИЧЕСКОМ АЦТЕКСКОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматриваются и характеризуются составляющие ацтекской брачной церемонии в контексте осмысления особенностей всеобщего исторического фона и духовно-культурного достояния ацтекской цивилизации.

Ключевые слова: классическое ацтекское общество, ацтекская цивилизация, брачная обрядность, Теночтитлан.

Olena KOJOLIANKO

WEDDING RITES IN THE CLASSIC AZTEC SOCIETY

In this article the components of the Aztec wedding rites in the context of the peculiarities of general historical view and spiritual-culture obtainment of the Aztec civilization are viewed and characterized.

Key words: classic Aztec society, Aztec civilization, wedding rites, Tenochtitlan.

У 1519 році Фернандо Кортес з невеликою іспанською армією висадився на східному узбережжі Мексики. З того моменту ацтеки стали частиною європейської історії, і наше ставлення, як європейців (швидше у культурному, ніж в географічному сенсі цього слова), до цієї цивілізації не дуже відрізняється від ставлення іспанця, який жив у XVI ст. Ми поділяємо здивування Кортеса з приводу багатства цивілізації яка була позбавлена таких звичних, на наш погляд, речей, як колесо, металеві інструменти, алфавіт і багато чого іншого. Як і Кортеса, нас відштовхує ацтецька релігія з її ідолопоклонництвом та людськими жертвами.

І все ж те, що здавалося таким дивним та екзотичним іспанцям, для індіанців було лише частиною повсякденного життя. З точки зору ацтеків, дивними були саме іспанці з їхньою блідою шкірою та незвичним одягом, їхніми кіньми та порохом, грубими манерами та нешанобливим ставленням до богів, які управляли ацтецьким Всесвітом.

В ацтеків були закони, що свідчать про більш витончене – у порівнянні з мораллю тодішніх європейських суспільств – мислення, і в той же час вони приносили своїм богам людські жертви, зрошуючи вівтарі кров'ю тисяч своїх побратимів. Їхні способи ведення війни були нелюдськими, але їхнє ювелірне мистецтво й тонкість скульптури зачаровують і сучасного глядача.

Ацтеки нещадно придушували сусідні народи, а у війнах з іспанцями вони виявляли приголомшливі приклади безкорисливої героїчної самопожертви. Пояснення цієї суперечливої, майже незбагненної подвійності варто шукати, мабуть, у світогляді, вихованні обрядовості цих народів, у їхніх традиціях: життю людини вони не надавали значення, вважали кожного, у тому числі й власну особистість, крихітною часткою одного вели-

кого цілого. Принаймні, до таких висновків можна дійти, аналізуючи їхні дії та поведінку, збережені пам'ятники та легенди.

Виділена для висвітлення у статті проблематика є актуальною, оскільки дозволяє об'єктивно розглянути й охарактеризувати один із складників ацтецької сімейної обрядовості, що є, в свою чергу, складником їхньої духовної культури у контексті осмислення особливостей загального історичного тла та духовно-культурного надбання ацтецької цивілізації.

Реконструювати історію ацтеків дає змогу цілий комплекс джерел. Насамперед, це археологічні матеріали, котрі періодично поновлюються завдяки постійним експедиціям мексиканських та американських археологів. Крім того, попри руйнівну активність конкістадорів та їхніх послідовників, наука має у своєму розпорядженні також значну кількість писемних документів про історію ацтеків. Це різноманітні «кодекси», до яких відносять записані та врятовані давньоіндіанські рукописи («Реєстр данини», «Кодекс Обена», «Кодекс Борджіа», «Кодекс Тло цина», «Кодекс Кінацина», «Кодекс Шолотля» «Пінтура де Мехіко», «Стрічка мандр» («Кодекс Ботуріні» або «Кодекс Сігуенси») та ін.), а також зібрані по гарячих слідах після конкісти оповіді індіанців про їхнє минуле (кодекси Ріоський, Теллеріано-Ременсіс, Флорентійський («Атлас Саагуна»), Бурбонський, Мендоси, Фехервари-Мейєра та ін.), зафіксовані на папері справжніми ентузіастами науки – католицькими місіонерами Хуаном де Торкемадою, Бернардино де Саагуном та їхніми учнями й послідовниками: Антоніо Валеріано з Аскапоцалько, Мартіном Хакобітом із Тлалтелолько, Алонсо Бегерано і Педро де Сан Буенавентурою із Куаутітлана, Кристобалем де Кастильйо та ін. [16, с. 117].

У кодексах фіксувалися різні відомості – хронологія (ацт. xiuhtonalamatl), ритуал, генеалогія, розміри землеволодінь, плани поселень і міст, земельні кадастри й т.п. Тому такі документи зазвичай поділяють на історичні, генеалогічні, календарно-астрологічні (насамперед, різні «книги днів» – ацт. tonalamatl, – які використали оракули), міфологічні, топографічні, а також соціально-економічного змісту (особливо важливі списки, реєстри, що фіксували виплати данини) [1, с. 5].

Другим типом писемних джерел про ацтецьке минуле є «історії», створені самими індіанцями (як правило, родовитого походження, навіть царської крові) й до того ж своєю рідною мовою науатль (іноді – іспанською), а вже після конкісти – латиницею. До них належать анонімні «Хроніка Куаутітлану», «Легенда про Сонця», «Історія тольтеко-чічімеків або літопис із Куаутінчана», «Хроніка із Тлалтелолько» та «Хроніка із Сан-Грегоріо Акапулько», «Хроніка Мешикайотля» і «Хроніка мексикана» («Мексиканська хроніка») Ернандо Альварадо Тесосомока (онука сумнозвісного Мотекусоми II), «Історія чічімеків» дон Фернандо Альви де Іштлільшочитля, «Різноманітні оригінальні історії царств Кулуакан, Мешико й інших провінцій», а також «Текпанецькі аннали» нащадка те-

кпанецьких владик (із міста Аскапоцалько) Домінго Франсиско де Сан Антон Муньйон Чімальпаїн Куаутлеуаніцина, «Історія міста й республіки Тлашкала» нащадка тлашкаланських правителів Дієго Муньйос Кабарго та ін. [16, с. 118].

Третім джерелом наших знань про ацтецьке минуле є різноманітні пам'ятки класичної ацтецької художньої літератури – пісні, міфи, казки, поезія, епос тощо [7].

Досить інформативним джерелом даних про історію ацтеків є оповіді самих конкістадорів про завоювання та знищення мезоамериканських цивілізацій, в яких відбилися не тільки бурхлива епоха конкісти, а й власне індіанське минуле Доколумбової Америки. Серед рукописів людей, які брали участь в іспанському поході і тих, хто своїми очима бачили Теночтітлан до того, як його було зруйновано, особливо цінними є записки і звіти самого Ернана Кортеса. Листи, які він писав імператору Карлу V протягом 1519-1526 років, містять описи способу життя ацтеків. Доповненням до них слугують записи, залишені чотирма соратниками Кортеса: Берналем Діасом дель Кастільо, Андресом де Тапіа, Франсиско Агвіларом та невідомим солдатом, який називав себе просто «підлеглим сеньйора Фернандо Кортеса». Також варто згадати про бюрократичну звітну документацію колоніальної адміністрації Мексики після її завоювання іспанцями.

Солдатів змінили святенники, багато з яких були освіченими і доброзичливо налаштованими людьми, які прагнули осягти звичаї індіанців. Перша група францисканських монахів прибула до Мексики всього через три роки після конкісти. Серед них був Торібіо де Бенавенте на прізвисько Мотолініа (Бідняк), чиї «Записки» й «Історія індіанців Нової Іспанії» повні його власних вражень про індіанське життя [2, с.8].

Серед документів католицьких місіонерів особливою повагою і співчуттям до трагічної долі індіанців виділяється «Історія Індій» Бартоломе де Лас Касаса [16, с.118].

Важливим джерелом інформації про історію мезоамериканських цивілізацій є також праці власне іспанських хроністів, присвячені не лише конкісті, а й окремим аспектам доколумбової історії регіону. До них належать «Звичаї Нової Іспанії» Андреаса де Ольмоса, «Індіанська духовна історія» Херонімо де Мендієти, «Загальна історія речей Нової Іспанії», написана монахом Бернардіно де Саагуном між 40-ми та 70-ми рр. XVI ст. (її науамовний варіант називають Флорентійським кодексом), «Історія індіанців Нової Іспанії» Дієго де Дурана, «Загальна і природна історія Індій» Гонсало Фернандеса де Овьєдо-і-Вальдеса та ін. Написані переважно католицькими монахами, вони містять чимало цінної інформації стосовно історії та культури індіанських народів, хоча й несуть на собі відбиток іспано-християнського бачення означеної проблематики [16, с. 119].

Із пізнішої літератури варто виділити роботи: «Ацтеки, люди сонця» Альфонсо Касо, «Світогляд та культура ацтеків» М. Леон-Порталї та

«Повсякденне життя ацтеків» Жака Сустеля. Праці Ольмоса, Саагуна та Соріти містять у собі багато пісень та сказань, які були почерпнуті із усної мексиканської творчості, але вивчення цього явища було би неповним без праці «Історія літератури науатль» А.М. Гаріба, яка містить у собі значну кількість перекладів текстів, написаних мовою ацтеків [2, с. 9].

Характеризуючи тематичну історіографію, необхідно відзначити, що загальними питаннями історії ацтецької цивілізації займалося досить багато американських, європейських, російських та радянських істориків. Серед цих авторів у першу чергу варто згадати роботи М. Стінгла [18], Дж. Сустель [19], У. Брейя [2], Д. Соді [17], Д. Дрю та Д. Клер [5], Г.Г. Єршової [6], Р.В. Кинжалова [8, 9], В.І. Гуляєва [4], В.Є. Баглай [1], М. Галича [3]. На окрему увагу заслуговує україномовна робота В.А. Рубеля [16].

Стосовно історіографії кола питань, присвячених вивченню окресленої проблематики, варто зазначити, що в науковому сенсі вони висвітлені доволі уривчасто й фрагментарно, і на сьогоднішній день відсутні спеціальні дослідження, присвячені комплексному розгляду системи освіти та виховання класичного ацтецького суспільства.

Отже, переходячи до висвітлення особливостей шлюбу у класичному ацтецькому суспільстві, спочатку доцільно зупинитися на розгляді шлюбного віку.

Чоловік одружувався в двадцять років, дівчина виходила заміж приблизно в шістнадцять. У ацтецькому суспільстві не було заборонено залишатися холостяком, як це було у інків. Лише високопосадові сановники та правителі могли роками жити з коханками, перед тим як вступити у шлюб офіційно. Прикладом цьому слугує цар Тецкоко Несауалькойотль [19, с. 81].

Шлюбу від юнака очікували, але не змушували. Хоча, як говорить Софіта, «майже ніхто не відмовлявся одружуватися, коли його переконували зробити це» [2, с. 76]. Крім того, економічні фактори, а особливо приготування їжі, робили неможливим чоловіку жити без жінки: щоденне (два рази на день) приготування кукурудзяних коржів, які були незамінною їжею у житті індіанців, займало у середньому чотири години на день, і це було роботою жінок [21, с. 57].

Шлюб дозволявся лише між членами різних родових общин, оскільки всі члени общини вважалися єдинокровними родичами, і саме тому вступати до шлюбу з кимось із своєї общини вважалося би кровозмішанням. Юнак, який збирався одружитися повинен був отримати на це дозвіл ради клану. Ацтеки знали, що чоловік не просто одружується на жінці, але і створює сім'ю. У даному випадку це було більше, ніж просто сімейний контракт, це був соціальний контракт, оскільки завдяки цьому контракту дитина, яка з'являлася на світ, наслідувала право війти до общини.

Коли молодий чоловік досягав зрілості, його батьки починали підшукувати дівчину, котра могла би стати йому підходящою дружиною. Отже, вибір дружини не був справою одного лише юнака. Принаймні,

теоретично все організовували зацікавлені родини. А розповіді про весілля із залишенням родини дозволяють нам припустити, що іноді партнери намагалися запобігти тому, що вони вважали непідходящим шлюбом.

Справа не обходилася без астрологів, котрих запрошували для вивчення гороскопів пари, аби переконатися, що шлюб буде вдалим.

У той час як кохання у деяких випадках було визначальним фактором у процесі залицянь, на нього не робився великий акцент. Існувала значна кількість заборон. Цікавим є і той факт, що у пантеоні ацтеків немає богині кохання, також відсутні малюнки і кераміка із зображенням актів відтворення на світ потомства, які існували у Перу [21, с. 58].

У «Кодексі Мендоси» міститься історія, викладена в ідеографічних малюнках, яка розказує про всю процедуру укладання шлюбу [21, с. 58].

Як тільки родичі юнака обирали наречену, вони запрошували старих жінок, які виконували роль свах, – сіуатланке. Свахи відвідували родину дівчини від імені потенційного нареченого. Ацтеки не прагнули все спростити, і переговори між двома родинами мали відповідати сталому порядку. Родичі дівчини, навіть якщо і схвалювали майбутній шлюб, але, як того вимагав звичай, мали відмовити сватам під час першого сватання. Вислухавши гостей, вони вибачалися і говорили про те, що їхня донька ще занадто молода і не достойна такого гарного молодого чоловіка. Батьки дівчини говорили про те, що їм варто порадитися з усіма членами родини, перед тим як прийняти рішення і т.п., – але вони були дуже обережні, щоб їхня відмова не прозвучала занадто категорично.

Через кілька днів свахи знов приходили у будинок дівчини і знов заводили розмову про можливе весілля. Спочатку батьки дівчини для виду відмовлялися, але пізніше розмова переходила в практичну площину – придане нареченої і які подарунки має зробити родина нареченого.

В цей час юнак отримував офіційний дозвіл покинути школу. Цей дозвіл завжди давався, а якщо юнак був із бідної родини, він отримував дарунок із запасів тельпочкаллі.

Але перед тим як перейти із холостяцького становища у становище одруженого, тобто до досягнення статусу повністю дорослої людини, потрібно було закінчити кальмекак або тельпочкаллі та отримати згоду тих, що були вчителями юнака протягом довгих років. Про такий дозвіл просили під час застілля, яке влаштовувала родина юнака.

Застілля, на яке запрошували тельпочтлатоке, влаштовували з пишністю, яку тільки могла дозволити собі родина: подавали пироги із кукурудзяного борошна з м'ясом і спеціями, різноманітні види рагу та какао. Скуштувавши їжу, вчителі розкурювали запропоновані їм трубки, а потім, у гарній атмосфері загального задоволення, яка настає після гарної їжі, батько юнака, старші чоловіки з батьківської сторони та місцеві старійшини з великою церемоніальністю приносили відполіровану кам'яну сокиру і, повернувшись до вчителів, зверталися до них з такими словами: «Володарі та вчителі юнака, які присутні тут, не ображайтеся, якщо ваш

брат та наш син захоче покинути вас. На цей раз він хоче взяти собі дружину. Дивіться, ось сокира. Це знак того, що юнак хоче збирається покинути вас, відповідно до нашого звичаю. Візьміть цю сокиру і відпустіть нашого сина». На це тельпочтлато відповідав: «Ми та молоді люди, з якими виховувався ваш син, – ми всі чули, що ви хочете одружити його і що з цього моменту він піде від нас назавжди. Нехай буде так, як ви цього хочете». Після цього вчителі забирали сокиру, що означало згоду на відхід від них юнака, і церемонно покидали дім [19, с. 75].

Звичайно, все було відомо заздалегідь: і звана вечеря, і прохання, і відповідь на нього, але все в цьому випадку було регламентовано – так само, як і в багатьох інших – прив'язаність індіанців до форм і до традиційних слів та дій. За словами місіонера Мотолініа, тельпочтлато не відпускав своїх учнів без настанови, «рекомендуючи їм поводитись як достойні слуги богів і не забувати всього того, що вони узнали у школі; а раз вони збиралися одружитися і зажити своїм домом, то і працювати, як це мають робити чоловіки, годувати і утримувати свої родини... Він також говорив їм, що у воєнний час їм варто поводити себе так, як мають поводити себе хоробрі воїни» [19, с. 75].

Що стосується дівчат, «їх також не залишали без доброї поради і гарної освіти; але їх, навпаки, довго наставляли, особливо доньок впливових людей і сановників». Їм говорили, що в житті вони повинні керуватися передусім трьома речами: вони повинні слугувати богам, бути мудрими і кохати своїх чоловіків, слугувати їм і доглядати за ними. «Хоча вони і були язичниками, – додає місіонер, – мексиканці не були позбавлені гарних звичаїв» [19, с. 76].

У період підготовки до весілля пара повинна була вислуховувати значну кількість порад від старших. Батьки зверталися до синів з такими словами:

«Роби те, що маєш. Працюй, саджай дерева і працюй у поті обличчя свого. Не кидай свою ношу, не дозволяй собі лінощі. Адже, якщо ти будеш лінуватися, ти не зможеш забезпечити себе, твою дружину і дітей... Люби і будь милосердним. Не будь гордісним і не роби зла іншим. Будь добре вихованим і ввічливим, і тебе будуть любити і поважати... Шануй і слухайся старших... Не жалійся і не відповідай грубо своїм батькам або тим, хто радить тобі працювати» [2, с. 77].

Софіта наводить приклад порад матері своїй доньці: «Коли батьки твої дають тобі чоловіка, не будь нешанобливою з ним. Шануй і слухайся його і з радістю роби те, що тобі сказано. Не відвертай від нього обличчя свого, а якщо він образить тебе, забудь про це. Якщо він живе лише твоєю працею, не зневажай його за це, не будь сварливою і нелюб'язною з ним, оскільки цим ти погрішиш проти Бога, а твій чоловік буде сердитися на тебе. Скажи йому шанобливо про те, що, на твою думку, йому варто зробити. Не ображай його і не говори образливих слів йому перед

чужими людьми і навіть наодинці з ним, оскільки тоді ти нашкодиш і собі, і провина за це буде лише твоя» [2, с. 78].

Таким чином, господарем був чоловік, але жінка багато чого могла сказати з приводу ведення дому, і, виходячи заміж, вона не втрачала своїх прав громадянина. Вона могла володіти власністю, укладати угоди та займатися комерцією, могла подавати позови у судах. Також могла подати на розлучення, якщо чоловік погано поводився з нею. Зазвичай її обов'язків як домогосподарки і як матері було достатньо для того, щоб зайняти весь свій час. Від жінки не чекали, що вона буде робити кар'єру, але при певних обставинах вона могла стати професійною акушеркою, свахою або цілителькою, хоча ці заняття, як правило, були притаманні жінкам з великим досвідом, старшого віку.

Шістнадцятирічна дівчина на порозі заміжжя була більше зайнята проблемами облаштування дому, ніж вибором кар'єри, і в міру того, як наближався день церемонії, підготовка до весілля займала всю її увагу. Родина нареченої влаштовувала настільки пишне святкування, наскільки могла собі дозволити, запрошувала родичів та друзів, колишніх учителів нареченого та всіх відомих та знаних людей селища та сусідів. Протягом 2-3 днів перед святкуванням жінки займалися приготуванням тамале та прикрашанням будинку квітами [2, с. 78].

У святковий день опівдні починали прибувати гості з подарунками нареченій, пізніше всі приступали до трапези, яка дотримувалася звичайної ацтецької традиції, з вітальними промовами. У другій половині дня наречену готували до церемонії. Вона купалася, мила волосся, прикрашала обличчя жовтою косметичною сумішшю, покривала руки та ноги червоним пір'ям. Одягнена у свою найкращу сукню, вона сиділа на підвищенні біля вогнища та очкувала інших гостей, на цей раз найстарших із родини нареченого. Ці гості приходили привітати її та побажати щастя. «Донька наша, – говорили вони, – шануй нас, стариків, ми тепер твої родичі. Ти тепер вважаєшся жінкою, ти вже не дитина більше, ти розпочала доросле життя. Бідна дитина! Ти маєш покинути своїх батька і мати. Донько наша, ми з радістю приймаємо тебе і бажаємо тобі щастя». На це наречена відповідала: «Ваші серця добрі до мене, ваші слова, сказані мене, дорогоцінні. Ви поговорили зі мною і дали настанови, як справжні батько й мати. Я дякую за всю вашу доброту до мене» [19, с. 76].

Коли сонце заходило, весільна процесія направлялася до будинку нареченого. Першими йшли родичі нареченого, потім наречена, яку ніс на спині сват або сваха, а якщо наречена була із заможної родини, тоді до свого нового дому вона їхала на ношах, які стояли на плечах двох носильників. За ними йшли родичі та неодружені друзі й подруги нареченої, всі вони несли факели із сосни. Співаючи пісні і вигукуючи добрі побажання, процесія рухалась вулицями до будинку, де батьки нареченого зустрічали дівчину та проводжали її до нареченого, який сидів на циновці біля вогнища [2, с. 79].

Тут відбувався весільний обряд. Пара обприскувала один одного пахощами, потім сідали на циновку біля вогнища. Спочатку їм дарували традиційні подарунки. Наречений отримував пов'язку на стегна і накидку від матері нареченої, в той час як його мати дарувала нареченій одяг. Під кінець, пару у буквальному сенсі слова з'єднували – сваха зв'язувала одяг наречених. Тепер вони вважалися чоловіком і дружиною. Перше, що вони робили, – це з'їдали блюдо з пирогами із кукурудзяного борошна, даючи один одному маленькі шматочки руками [19, с. 83]. Два старих чоловіки і дві старі жінки, які виступали в ролі так званих свідків, кадили пахощі, а потім виносили страву із тушкованої індички, маїсові коржики і тамале. Потім молоді вислуховували довгі настанови відносно того, як їм варто поводитись. Після цього всі могли розслабитися, починали співати і танцювати, їсти і (тим, кому дозволяв вік) пити октлі. Це було більше ніж укладення шлюбу: одна община зв'язувала себе з іншою общиною; до родини, яка сумісно володіла землею, вливалася нова кров. Не було встановленого правила відносно того, чи повинен чоловік іти до клану жінки, чи вона приходила до його клану.

Святкування продовжувалося до тих пір, поки молодь не вибивалася із сил, але молоді рано йшли до спальні, для того щоби розпочати чотириденні безсонні молитви, виходячи із кімнати лише опівдні та опівночі, коли вони кадили пахощі на сімейному вівтарі [2, с. 80]. На четверту ніч для них готували постіль. Це були укладені одна на одну циновки, між якими клали пір'я та шматочок нефриту. Напевне, все це символізувало нащадків, які мали народитися: дітей називали «багате пір'я» і «дорогоцінне каміння» [19, с. 87]. На п'ятий день вони виходили для того, щоби вимитися у парній – темаскаллі. Їхній союз благословляв жрець, який окропляв молодих водою, і святкування завершувалися ще одним застіллям [2, с. 80].

У відомих родинах церемоніал п'ятого дня був майже так само ретельно спланованим, як і сама шлюбна церемонія: родичі благословляли молодих чотири рази водою і чотири рази з октлі. Наречена прикрашала голову білим пір'ям, а руки та ноги – різнокольоровими плюмажами. Відбувався ще один обмін подарунками, і еще на одному застіллі дві родини разом з друзями отримували можливість потанцювати, поспівати тощо. У простолюдинів такі свята проходили менш гамірно і пишно, але загальний сценарій був один і той самий [19, с. 85].

Отже, зв'язані разом, ті що «зрослися», на розмовній мові американських індіанців, – це не просто зворот мови стосовно ацтецього суспільства. Символом шлюбу було дійсно зв'язування країв одягу *тільмантлі* нареченого та нареченої. І, будучи з'єднаними таким чином, вони ставали «з'єднаними» на все життя.

Кількість дружин залежала від соціально-майнового статусу чоловіка: еліта дозволяла собі мати по кілька жінок і наложниць, простолюд задовольнявся здебільшого однією дружиною. Хроніки стверджують, що Нецауальпіллі із Тескоко мав більше ніж 2 тис. дружин і 144 дитини, але

такі цифри видаються перебільшеними навіть для правителя держави. Монтесумі приписують 19 дітей, Тесосомоку – 11, сім'ї Ашайякатля та Ауітсотля були не більшими. З упевненістю можна сказати, що сім'ї, які належали до вищого класу, зазвичай були полігамними і що серед знаті – другі дружини вимагали свої власні житла та особисту прислугу [2, с. 80].

Верхівка суспільства мала право тримати наложниць, яких набирали з простолюду, проте, враховуючи їхній низький статус, і вимоги до них були невисокими, тоді як дружини аристократів мали після смерті своїх чоловіків «позбавляти себе життя»

Серед жінок одна визнавалася головною дружиною. Лише вона мала право на проведення повноцінного весільного обряду, і в домашньому господарстві мала переважаюче становище серед інших. Головна дружина правителя вважалася офіційною дружиною, і наступник трону зазвичай обирався із числа її синів. Але інші дружини також вважалися законними. Їхні сини визнавалися офіційними єдинокровними братами синів головної дружини, і в силу становища батька, ставали знаттю. У другої дружини не було причин соромитися свого становища в домі, часто такою ставала красива та розумна жінка, чиє просте походження не дозволяло їй зайняти становища головної дружини.

Навіть будучи обмеженою вищим класом суспільства, полігамія прискорила зростання демографічного розвитку і дозволяла компенсувати наслідки частих воїн. Значна кількість чоловіків гинула на війнах, або була принесена в жертву до того, як отримували можливість одружитися, чи у всякому випадку завести багато дітей. У списку імен, які можна знайти у деяких хроніках, повідомлення «загинув у битві проти Уешоцинко» або «загинув у битві при Атлицко» повторюються дуже часто. Отже, у країні, де війни та жертвоприношення забирали значну частину чоловічого населення, були очевидні переваги полігамії. Система других дружин мала і політичний сенс – дозволяла правителю поріднитися шляхом шлюбів з іншими династіями. Значна кількість таких союзів виникала швидше з дипломатичних причин, ніж через кохання, і ацтецька історія показує, що вони не завжди були щасливими.

Права дружини звичайних людей гарантувалися тільки її посагом, можливістю розлучення та повторного шлюбу (навіть для вдови), але доки жінка перебувала у шлюбі, її чоловік лишався для неї цілковитим господарем і міг продати власну дружину та дітей у рабство в разі потреби.

Проте «розлучення було дозволене, якщо чоловік і жінка давали на це згоду. Дружина мала взяти до себе дочок, а чоловік – синів» [16, с. 132].

Чоловік мав право розлучитися з дружиною, якщо вона не виконувала своїх домашніх обов'язків, була сварливою і не могла мати дітей. Дружина могла вимагати розлучення, якщо чоловік бив її, кинув її або не зміг забезпечити утримання дітей та їхню освіту. Розлучення було справою непростою: справа розглядалася у суді, де метою суддів було досягти примирення сторін. Якщо подружжя наполягало на розлученні, судді

добивалися згоди за сумісною власністю. Якщо чоловіка визнавали винним у залишенні сім'ї, дружина отримувала свободу, їй надавалася опіка над дітьми, крім того, вона отримувала половину всієї власності, нажитої подружжям у шлюбі.

Розлучені люди мали право ще раз вступити у шлюб, і це навіть заохочувалося. Вдови, кількість яких була великою у народу, що постійно вів війни, також могли повторно вийти заміж. Часто жінки, чоловіки яких загинули, ставали другими дружинами братів чоловіків – це підтримувало сімейну єдність та забезпечувало родичок.

Ацтеки суворо дотримувалися моральних засад. Великим гріхом вважалося порушення подружньої вірності. Жінки повинні були бути цнотливими; за зраду жінку могли стратити. Покаранням за перелюбство була смерть шляхом побиття камінням або удавленням. Жінка не повинна була мати ніяких зв'язків до шлюбу; але чоловік міг мати такий зв'язок при умові, що жінка заміжня. Поблажливо сприймали ацтеки сімейну невірність простолюду, а от родовитого ацтека могли за це закидати камінням, жерця за зв'язок із заміжньою жінкою забивали палицями, його будинок руйнували, а майно конфісковували. Жерця, звинуваченого в сексуальних збоченнях, спалювали живцем.

Отже, ацтеки знали, що чоловік не просто одружується на жінці, але й створює сім'ю. Це було більше, ніж укладення шлюбу: одна община зв'язувала себе з іншою общиною; до родини, яка сумісно володіла землею, вливалася нова кров. У даному випадку це було більше, ніж просто сімейний контракт, це був соціальний контракт, оскільки завдяки цьому контракту дитина, яка з'являлася на світ, наслідувала право війти до общини.

Більш глибоке вивчення ацтецького суспільства, безумовно, виявляє різні протиріччя, які, у свою чергу, пояснюють те внутрішнє напруження, від якого суспільство час від часу звільнялося за допомогою ритуалів. Походження цих протиріч варто було б шукати в сполученні й змішанні відмінних одна від іншої культур: культури тольтеків, запозиченої в осілих мешканців долини, і культури кочових племен, до яких належали власне ацтеки, і разом вони склали цивілізацію мексиканців у тому вигляді, в якому вона відкрилася європейцям. Мислення місцевих жителів перебувало в подвійному підпорядкуванні (у цьому випадку Кецалькоатлю й Тескатліпоке), і цей дуалізм також позначається й на сімейній обрядовості.

Джерела та література: ***1.*** Баглай В.Е. Ацтеки: история, экономика, социально-политический строй. (Доколониальный период). – М.: Восточная литература, 1998. – 432 с.; ***2.*** Брэй У. Ацтеки: Быт, религия, культура: Пер. с англ. – М.: Центрполиграф, 2005. – 240 с.; ***3.*** Галич М. История доколумбовых цивилизаций / Пер. с исп. – М.: Мысль, 1990. – 407 с.; ***4.*** Гуляев В.И. По следам конкискадоров. – М.: Наука, 1976. – 160 с.; ***5.*** Дрю Д., Клер Д. Америка до Колумба. – Харків, 2003. – 64 с.; ***6.*** Ершова Г.Г. Древняя Америка: полет во времени и пространстве. Мезоамерика. – М.: Алетейа, 2002. – 392 с.; ***7.*** Кецаль и голубь: Поэзия науа, майя

и кечуа / Пер. с исп. и индейск. языков / Сост. В.Б. Земсков. – М.: Худож. лит., 1983. – 398 с.; ***8.*** Кинжалов Р., Белов А. Падение Теночтитлана. – Л., 1956. – 263 с.; ***9.*** Кинжалов Р.В. Олел, Кецаль и Крест. Очерки по культуре Мезоамерики. – Санкт-Петербург: Наука, 1991. – 187 с.; ***10.*** Клесмет О.Г. Мексика. – М.: Мысль, 1969. – 183 с.; ***11.*** Культура Мексики / Отв. ред. В.А. Кузьмищев. – М.: Наука, 1980. – 303 с.; ***12.*** Ламберт-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика / Пер. с англ. – М.: Наука, 1992. – 366 с.; ***13.*** Леон-Портилья М. Философия нагуа. Исследование источников / Пер. с исп. Р. Бургете. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 384 с.; ***14.*** Мексика: політика, экономика, культура. – М.: Наука, 1968. – 356 с.; ***15.*** Портильо Х.Л. Сказание о Кецалькоатле / Пер с исп. М.И. Былинской. – М.: Наука, 1980. – 192 с.; ***16.*** Рубель В.А. Історія цивілізацій Доколумбової Америки. – К.: Либідь, 2005. – 504 с.; ***17.*** Соди Д. Великие культуры Мезоамерики / Пер. с исп. – М.: Знание, 1985. – 208 с.; ***18.*** Стингл М. Индейцы без томагавков. Перевод с чешского В.А. Каменской, О.М. Малевича. / Под редакцией Р.В. Кинжалова. – М.: Прогресс, 1984. – 456 с.; ***19.*** Сустель Дж. Ацтеки. Воинственные подданные Монтесумы / Пер. с англ. – М.: Центрполиграф, 2003. – 287 с.; ***20.*** Таубе К. Мифы ацтеков и майя / Пер. с англ. К.Ткаченко. – М.: Фаир-пресс, 2005. – 112 с.: ил. – (Британский музей); ***21.*** Хаген. В.В фон. Ацтеки, майя, инки / Пер. Николенко И.А. – М.: Вече, 2004. – 455 с.; ***22.*** Хроники открытия Америки. Новая Испания. Кн. I.: Исторические документы / Пер. с исп. Е.М. Лысенко и Я.М. Света. – М.: Академический Проект, 2000. – 496 с.; ***23.*** Хайе Овузу. Символы инков, майя и ацтеков / Пер. с нем. – СПб.: «Издательство «ДИЛЯ», 2006. – 288 с.; ***24.*** Хроники открытия Америки. 500 лет. Антология / Пер. с исп. и португ. Е.Лысенко, А.Косс, Л.Яковлева, Т.Шишовой, А.Садикова, В.Дубина, В.Капанадзе / Сост. В.Б. Земсков. – М.: Наследие, 1998. – 271 с.

УДК 81-112

Валентин ТАРАНЕЦЬ

ПРАДАВНІ СВІДЧЕННЯ ПРО СЛОВ'ЯН
(лінгвістичний екскурс)

У статті досліджено на матеріалі давніх наймень р. Дон та етноніма синди мовні релікти, пов'язані зі слов'янським генезом, що дозволяє віднести існування цих племен до V ст. до н.е.

Ключові слова: слов'янські мови, палаталізація, одзвінчення приголосних, походження наймень р. Дон, етнонім синди.

Валентин ТАРАНЕЦ

ДРЕВНЕЙШИЕ СВИДЕТЕЛЬСТВА О СЛАВЯНАХ
(лингвистический экскурс)

На материале давних наименований р. Дон и этнонима синди в статье исследованы языковые реликты, связанные со славянским генезисом, что позволяет отнести существование этих племен к V ст. до н.э.

Ключевые слова: славянские языки, палатализация, озвончение согласных, происхождение наименований р. Дон, этноним синди.